

Розділ 1. Історичні, філософські, правові та організаційні проблеми фізичної культури

УДК 796.011

Михайло Ібрагімов

Чи потрібна спортсмену та його тренеру філософія?

Національний університет фізичного виховання і спорту України (м. Київ)

Постановка наукової проблеми та її значення. Трансформаційні процеси, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, загострюють світовідчуття сучасної людини, викликають зневагу до традиційних цінностей у навчанні й вихованні. Основні парадокси та парадокси вітчизняної педагогіки, на мою думку, пов'язані з різкою зміною вектора світоглядної культури, а саме: переорієнтацією суспільної свідомості з русифікації на американізацію як переходу від східної до західної парадигми мислення. Декларативно в законах і підвідомчих актах, у наукових дефініціях фізична культура визначається як частина загальної культури, оскільки вони пов'язані спільною динамікою. Що в сучасних умовах розуміємо під «загальною культурою»?

Людина – носій, творець і споживач усієї культури, у тому числі й фізичної. Культура є способом існування людини у світі, який полягає в її творчій діяльності зі створення та відтворення відповідних сутнісним силам умов життя. Своєю творчою діяльністю людина перетворює навколишній світ і себе в ньому. Людина, за А. Блаженним, має свободу волі й від неї самої залежить, витворить вона гідно своє життя як благородна істота чи знівечить його, як тварина, біологічний вид. Із давніх-давен зв'язок людини із Всесвітом пролягає через фізичну культуру або, краще сказати, через *культуру тілесності*, бо перед тим, як займатися філософією, юриспруденцією, мистецтвом та іншими духовними феноменами, вона, передусім, має бути *живою* істотою. Але людина – *не біосоціальна*, а *соціобіологічна*, оскільки в житті керується певними мотивами та інтересами, які обумовлюються способом існування у світі.

Центральною категорією фізичної культури є *тілесна рухова активність* і в цьому простежується прямий зв'язок фізичної культури й філософської антропології. Культурна антропологія, яка розвинута в американській науці, на відміну від біологічної антропології, показує відмінність *homo sapiens* (людина мисляча) від людини як біологічного виду. Культуралістична антропологія, яка розвинута в західноєвропейській та вітчизняній гуманітористиці, розкриває різновиди соціальних іпостасей людини як *homo ludens* (людина, яка грає). Давнє питання, чи має бути мислячою людина, котра грає? А це вже проблема філософської антропології. Якщо розглядати спортсмена як людину, яка задіяна в змагальній грі, то це питання перефразовується: чи має спортсмен бути мислячою істотою, чи лише біологічною особоною?

Відповіді на поставлені питання складають програму нової трансдисциплінарної галузі знань – філософії спорту, яка у вітчизняному континуумі лише започатковується, а на заході розвивається більше ніж півстоліття. Виникає питання практичної доцільності нової галузі знань і теоретичної її актуальності, урахувуючи протилежні архетипи культури. Як філософія, так і спорт мають різне смислове навантаження в східній і західній парадигмі культури. Не вдаючись до глибокого історичного екскурсу, принагідно зауважимо, що зміст понять «спорт» і «фізична культура» символізує протилежні типи культури.

Уважається, що термін «спорт» і пов'язана з ним змагальна діяльність є породженням англо-американського способу життя [1]. Нагадаємо, що слово «спорт» походить від англійського «sport», що позначає відволікатися, розважатися, займатися веселощами, тобто це був спосіб організації аристократичного дозвілля. Звісно, у реаліях пролетарського комунізму це не могло бути прийнятним, а тому «Спортінтерном» (М. І. Подвойський) це трактування відхилено. У тілесному навчанні за висхідне взято поняття «фізична культура», яка мала бути спрямована на масове залучення населення до занять фізичними вправами. Основне її завдання – підтримувати здоров'я для виконання військово-політичних цілей. Це відповідало попереднім традиціям, які розвивались у царській Росії, де розви-

вався Сокільський гімнастичний рух. Він, зі свого боку запозичував здобутки західноєвропейської культури у сфері розвитку гімнастичних шкіл: німецької, французької, шведської, чеської. Грецький термін «гімнастика» («*gymnazo*») позначав тілесне тренування, із якого починалася система формування морально соціальних якостей молоді людини. У давньогрецькій культурі Платонівська «Пайдея» – це гармонізація відповідно до природи людини фізичних, моральних й інтелектуальних здібностей. Підкреслимо, що споконвіків тілесному навчанню, яке ми називаємо фізичним, завжди приділяли основну увагу як субстанціональності (першооснові) культури [8].

У вітчизняній артикуляції зміст терміна ідентифікується зі спортом вищих досягнень. Термін «фізична культура» теж має англійський відголосок, що пов'язано з іменем Є. Сандова, який у 1890-х роках організував у Лондоні школи під назвою «*physicalculture*» і став засновником сучасного бодібілдингу. У радянські часи це була назва «культуризм». У наші дні цей вид фізкультурної діяльності віднесено до фітнесу, на ниві якого навіть проводять різнопланові змагання. Підкреслимо, що ані терміни «фізична культура», ані «фізичне виховання», ані «педагогіка» і навіть «культура» ніколи не вживаються ні на буденному, ні на теоретичному рівнях. Усе, що стосується фізичних вправ або «тілесного навчання» в західноєвропейському сенсі, що віднесено до поняття «спорт». Запозичення названої англо-американської мовленевої практики сприяло еволюції «прикладного фізичного виховання», «ЛФК» та інших видів спеціалізованої фізичної підготовки у вітчизняній теоретичній конструкції: «масовий спорт», «кондиційний спорт», «адаптивний спорт».

Масовий спорт, або «спорт для всіх» (під егідою ЮНЕСКО), по суті, є західноєвропейською й російською традицією тілесного навчання та фізичного виховання. У сучасному педагогічному процесі він іменується як фізична культура (скорочено – «фізкультура») [7].

Наведені тези з епістемології спорту й фізичної культури ставлять під сумнів питання про їх зв'язок із загальною культурою. Поняття культури втратило загальноприйнятну ціннісну орієнтацію на ідеал, а тому воно стало змістовно аморфним. Незважаючи на те, що термін по-різному змістовно витлумачувався, усе ж мав загальну комунікативну силу. Відсутність усякої традиції та ідеалу гуманістичності – прерогатива американського способу життя. Культурою вони самі себе не називають. Навпаки, вітчизняна культура традиційно орієнтована на певний гуманістичний ідеал, і при всіх варіаціях національної чи професійної, освітянської або повсякденної, мовленевої чи дозвільної культур, мала загально визнаний суспільний ідеал. Широко тиражований термін західної філософської аксіології «цінність» має абстрактний характер і, не будучи пов'язаним із соціально-культурологічним ідеалом, насаджує релятивізм. Виникає питання про онтологічні підстави фізичної культури й спорту? Соціологічні дослідження показують, що лише 25 % молоді, яка задіяна в системі ФКіС, пов'язує досягнення життєвого успіху зі своєю професійною діяльністю, на відміну від 80 % за радянських часів.

Як наслідок, фахівці ставлять питання, до якої культури належить фізична, хоча після тривалих гострих дискусій щодо культурологічної цінності спорту визначення того, несе він зло чи добро, є «бісовським заняттям», стало очевидним і загальноприйнятим, що є важливим конструктом загальноцивілізаційного процесу. Якщо визнавати спорт як соціокультурний феномен, то гостро виникає питання його доцільності й смислового навантаження. Пояснення суті поставлених питань є прерогативою філософського знання, яке осягає світ у його граничних основах: співвідношення Сутнісного й Належного. Тобто вивчення світу таким, яким він є (сутнісне), і таким, яким хотілося б його бачити (належне). Філософія спорту відповідає на питання про світогляд спортсмена й методологію наукового пізнання у сфері фізичної культури та спорту.

Одразу ж постає питання: яка доцільність фізкультурно-спортивної діяльності? Яку культурологічну цінність вона має і які загрози несе в собі? А оскільки в особистісному вимірі питання звучить так: яка користь спортсмену і його тренеру від філософських роздумів? Чи сприяє філософія успішній змагальній діяльності, де перемога є ключовим показником успіху?

Іншими словами: перемога «за будь-яку ціну» чи «перемога одна на всіх», де ціна перемоги має свій благородний смисл (перефразовуючи відомий поетичний наратив), адже переможців без переможених не буває. Висновок напрошується сам по собі: перемогою в змаганнях не вичерпується весь колорит життя. Зацикленість на бажаній перемозі має свої не тільки позитивні, а й негативні наслідки. Якщо екстраполювати спортивну змагальну діяльність на весь життєвий процес, то, звісно, для успішної, тобто щасливої людини філософія, як і релігія, не потрібна. Вона сконцентрована сама на собі й викликає егоцентричні емоції, зворотною стороною яких є зневага до інших, розпач і спустошення. Філософія необхідна в скруті. Як писав Боецій, філософія є розрадою для знедоленої людини. Спортивна змагальна діяльність розрахована на успіх, досягнення якого має бути «за будь-

яку ціну», не передбачає гуманістичної філософії. Це філософія меркантилізму та прагматизму, характерних для американської теоретичної думки. Інтерпретуючи спорт у західноєвропейському екзистенціалістському дискурсі, бачимо, що він є поєднанням раціонального та ірраціонального, розумного й нерозумного в людині. Він не має однозначного гуманістичного виміру. Розглядаючи перемогу як *цілепокладання* в спортивній діяльності, як кінцеву мету, ми штовхаємо особу спортсмена на безглузді дії: перемогти, щоб померти. Що ж маніфестує (сповіщає) спорт в антропософському, людському вимірі?

Отже, теоретична й практична актуалізація необхідності філософської, соціально-гуманітарної освіти для спортсмена, його тренера та інших працівників фізкультурно-спортивної галузі обумовлена низкою проблем, які стоять перед ними на етапі *поширення* інформаційно-технологічних змін у суспільному виробництві й *поглиблення* кризи в культурі. Про деякі з них ідеться в основному викладі цієї роботи.

Аналіз досліджень цієї проблеми засвідчує, що в Україні сформовано всі теоретичні передумови для формування філософії спорту як трансдисциплінарної галузі знань. Але цей процес іде занадто повільно й прогалина між філософською та фізкультурно-спортивною галузями знань ще не подолана. Проведення Всеукраїнських круглих столів та участь другий рік поспіль аспірантів НУФВСУ у «Днях науки» філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка свідчать про дві чітко визначені тенденції.

Перша полягає в тому, що майстри спорту, фахівці з фізичного виховання зі значним професійним інтересом оволодівають наративами філософської антропології, а молода філософська спільнота зацікавлено обговорює здобутки наукових досліджень фізкультурно-спортивної галузі знань [6].

Водночас в оголошених як Всеукраїнські «круглих столах» із філософії спорту, крім науковців НУФВСУ, а також діючих спортсменів вищої майстерності, майже не беруть участі фахівці з інших вищих навчальних закладів. Це спонукає до невтішних роздумів щодо викладання циклу соціогуманітарних дисциплін у ВНЗ фізкультурно-спортивного профілю. Наразі постає проблема культурологічної підготовки студентів, що означає соціальну престижність спортсмена, учителя фізичного виховання, інструктора фізичної підготовки.

Друга тенденція полягає в професійній зацикленості фахівців фізкультурно-спортивної діяльності й зневажливому ставленні до філософії як такої, що нібито не впливає на успішну спортивно-змагальну діяльність і не стосується фізкультурно-спортивних оздоровчих технологій. Якщо розглядати цю проблему в більш широкому соціальному контексті, то вона виглядає у співвідношенні сучасних інформаційних технологій і культури. Загострюється проблема спорт-наука-культура в методологічному й світоглядному аспектах.

Вузкопрофесійна заангажованість, домінування медико-біологічної складової в підготовці майбутніх фахівців не дають можливості розглядати спортсмена як діяча культури, а культивують ставлення до нього як «біомаси», із якої, при певних технологіях, можна сконструювати будь-яку модель спортсмена. Таку підготовку К. Маркс називав «професійним кретинізмом», що випадає із загальнокультурного процесу.

Мета статті – розкрити плідну значущість філософського знання для успішного розвитку фізкультурно-спортивної діяльності як у соціально-культурному контексті, так і в ціннісно-значущих параметрах особистісних вимірів творчості спортсмена та його тренера.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в межах наукової теми кафедри філософії, історії та соціології Національного університету фізичного виховання і спорту України «Парадигма здорового способу життя в дискурсах фізичного виховання» (реєстраційний номер – 0108U000908).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Серед основних проблем, які викликають недовіру фізкультурно-спортивної спільноти до філософії, є те, що фундація їх галузі знань як виокремленої з педагогічної науки відбувалася за радянських часів, коли панівною філософією був діалектичний матеріалізм. А тому старша генерація науковців фізкультурної галузі в більшості не знає сучасної західноєвропейської філософії та «з підозрою» ставиться до тих новацій, які запроваджують гуманітарії у викладацькій роботі. Спортивна діяльність безпосередньо стосується людини й відповідно до філософської антропології майже не знаходить відгуку у фізкультурно-спортивних наукових пошуках. Виокремлення фізкультурно-спортивних досліджень у самостійну галузь знань мають як позитивні, так і негативні наслідки.

Позитивним є широкий розвиток спеціалізованих вчених рад і кількісне зростання питомої ваги фахівців вищої категорії в цій галузі. Особливо це важливо для достатньо розгалуженої системи

навчальних закладів. Але термін «виокремлено» не означає «відокремлено» від загальнонаукового процесу як це відбулось із фізкультурно-спортивною галуззю знань, яка без достатньо розвинутої теоретичної частини не може кваліфікуватися як наука. Негативним наслідком цього процесу, на мою думку, є низька якісна підготовка фахівців вищої кваліфікації, особливо їхня гуманітарна підготовка. Філософія не змогла виконати свою *інтегративну* роль як методологічного підґрунтя у формуванні теоретичної частини фізкультурно-спортивної науки, а тому, не будучи профілізованою, залишилася зайвим додатком за зразком народного епосу – «п'яте колесо до воза».

У багатьох учених склалася думка про філософію як фундаменталістську галузь знань, яка обіймає всю систему наукового знання. Дійсно, філософія має значний історичний період розвитку в системі духовної культури й пройшла шлях від «сукупності всіх знань» (античність), «служанки церкви» (середньовіччя), «науки-наук» (новий час), «метанауки» (XX ст.). У сучасних умовах вона являє собою розгалужену галузь знань: філософську онтологію, філософську антропологію, філософську аксіологію, різнобічні напрями й школи позитивістського, неомарксистського, релігійного та екзистенціалістського гатунку. На сьогодні не існує як усезагальної культури, так і всезагальної філософської теорії. Не вщухають дискусії щодо наукового статусу філософії: одні вважають, що вона не була наукою – має нею стати завдяки запровадженню методів природничих наук й вихолощенню з неї світоглядної складової як спекулятивної, споглядальної. Інші, зокрема екзистенціалісти, відстоюють думку, що філософія не була, не є і не має бути науковою теорією. Постекзистенціалісти вважають її синтезуванням різних культурних елементів із філософською антропологією, адже світ – це світ людини, у якому вона живе й діє. Усе, що відбувається у світі, сприймається крізь призму людських інтересів і потреб.

Яка ж філософія потрібна спортсмену та його тренеру, щоб викликати його професійний інтерес і формувати громадську думку щодо культурологічної цінності фізичної культури й спорту?

Якщо дещо схематизувати та спростувати, то *вододіл* між американською й західноєвропейською (також вітчизняною) філософською культурою відбувається по лінії методологічних і світоглядних їхніх функцій. Американська гуманітарна думка не пов'язує собою ані з традиціями (бо вони її історично не мають), ані з ідеалами, що є серцевиною всякого світогляду. Англо-американська філософська думка здебільшого представлена аналітичною філософією, яка своїм корінням має Львівсько-Варшавську школу логічного позитивізму. Наразі його продовжувачем є лінгвістичний позитивізм. У ньому відсутні поняття «образу», «смислу», «цілі», «світогляду», «ідеалу» як реальних об'єктів буття. У мові вони наявні, але як віртуальні символи. Філософська символізація відповідає бурхливому розвитку інформаційних технологій, віртуальних комунікацій, комп'ютеризації. Тобто реальний світ не створений людською уявою його образ, а продукт мови, яка має символічний характер. Мова, за Е. Гусарлем, – оселя буття. Світ – це калейдоскоп символів. Тут постає питання: яке ж місце в цьому світі належить спорту?

Старше покоління європейців і вітчизняних теоретиків виховане на засадах гуманістичної та світоглядної культури, де вшановується традиція, досвід попередніх поколінь олюднення світу (світ – це мій світ). Традиційно «українець» – це «внутрішня людина», інтровертивна й екзистенційна, тобто така, що переживає навколишній світ у самій собі. Відповідно, і філософія кордоцентрична (Г. Сковорода, П. Юркевич), екзистенціалістська й антропоцентрична (Київська школа філософів 70-х років XX ст.) [15].

Отже, західноєвропейська та вітчизняна традиція в культурі антропосоціоцентрична, у той час як англо-американська – егоцентрична. Лідерство в новітніх технологіях дає змогу проводити міжнародну експансію американських інтересів і бути в авангарді глобалізацій. Отже, складатиметься враження, що технології підміняють культуру. Для американців буде не зрозумілим поняття «фізичне виховання», а не «тренінг». Але технології поза культурним оздобленням утрачають свій гуманістичний сенс як знаряддя в руках людини, а не самоціль історичного розвитку.

Як бачимо, кожного разу, коли ставиться одне питання про положення спорту в сучасній культурі, то в пошуках відповіді на нього виникає низка проблем. Але спортсмен як творча особа має усвідомлювати своє місце в цьому світі й знати свою культурну історичну цінність, а не бути використаний як товар у системі «купівлі-продажу».

Оминаючи характеристику маніпулятивної суті англо-американської освіти [16], яка спрямована на формування певного стереотипу мислення, що вкладається в непорушність існуючого суспільного устрою, наголосимо, що молодому поколінню американізація нав'язує не образне, яке вимагає роздумів, а «кліпове мислення», яке досягається тестовою дресурою (Ж. Дельоз) [4]. Більше того, нейролінгвістичні технології дають змогу успішно корегувати масову свідомість. Якщо врахувати те,

що філософія серед усіх соціогуманітарних дисциплін залишилась обов'язковою дисципліною для вивчення студентською молоддю, то це зобов'язує викладачів максимально наблизити її до професійних інтересів слухачів. Виникає питання: яким чином фізична культура в цілому й спортивна, зокрема, може поєднувати вітчизняні традиції з деякими західними зразками деантропоцентричної культури?

При всіх перипетіях сьогодення зрозуміло одне: необхідна нова концептуальна модель філософії як навчальної дисципліни з фізкультурно-спортивною профілізацією. Такою моделлю може бути «філософія спорту» як трансдисциплінарна галузь, що враховує західноєвропейський і вітчизняний досвід.

Поняття «трансдисциплінарний» означає вихід за межі наявних дисциплін та звичних наративів, тобто фізкультурно-спортивній науці конче потрібно освоювати сучасну наукову мову, а не залишатися на примітивному, архаїчному рівні вже неприйнятному для загального наукознавства. Термін «*дискурс*» (латин. *discursus* – міркування) означає не декларативне, а проблемне мислення, «*парадигма*» (грец. *paradiegma* – приклад, взірець)¹ – періодизація в історичному розвитку науки, «*нарративний*» (фр. *narratif*, лат. *narrativus* – оповідний) – певні смислові напрацювання в науково-публіцистичному творі. Ці поняття мають бути в повсякденному вжитку науковців. Кожне покоління розмовляє своєю мовою, бо, за Г. Гейне, нові ідеї мають бути витлумачені по-новому й жодна наука не може розвиватися без відповідних лінгвістичних запозичень. У цьому відношенні філософія трансформує мовний арсенал однієї науки в загальне наукознавство. Навіть ті, хто займається проблемами фізкультурно-спортивної рухової активності, рідко цікавляться філософською категорією кінестези, не кажучи вже про напрацювання самих кінезіологів, які визначають у руховій активності трансцендентальний, ейдонічний та психологічний рівні [9; 11].

Фізкультурно-спортивна наука відстає від загального рівня наукового знання у виборі методології й методів дослідження, які почасти штампуються з дисертації в дисертацію та не пов'язані зі специфікою предмета досліджень. Доходить до смішного, коли в методологію або в методи дослідження уключають «збір дослідницького матеріалу» або «опрацювання літературних джерел», що є не методологією і не методом, а рутинною започатковою умовою виконання поставлених завдань. Інколи, застосовуючи, по суті, нову методологію, а саме: проводиться порівняльний аналіз (компаративний метод), здійснюється реконструкція понять, коли з'ясовується еволюція змісту тих чи інших положень (метод феноменологічної редукції), але про назву цих методологій не згадується, тому що її не знають. Де ж філософська підготовка під час навчання в аспірантурі? Узагалі дивує те, що в розгалуженій системі багатьох навчальних закладів фізкультурно-спортивного профілю відсутня будь-яка філософська, методологічна підготовча наукознавча робота. Усе це атавізми «масового запливу» в науку.

Можна навести безліч прикладів, коли через недостатню гуманітарну, а «вряди-годи» й фахову підготовку керівників вищих навчальних закладів фізкультурно-спортивного профілю напрацювання гуманітаріїв, які мають профільне спрямування, не втілюється в навчальних процес. Наразі в гонитбі за навчальними годинами дублюються одні й ті самі дисципліни під різною термінологічною оболонкою. Доречно було б спитати в керівників Харківської державної академії фізичної культури, як утілюється в навчальний процес розроблений співробітником академії, відомим філософом, професором Л. М. Газнюк цікавий спецкурс з естетики спорту? У ньому, зокрема, ідеться про тенденцію як «виражене устремління спорту від природного середовища, на лоні якого він зробив перші кроки у своєму становленні», до майже всезагального переходу до закритих приміщень. Автори ставлять проблему, піддаючи сумніву «виражати або жаль, або ентузіазм», адже, наприклад, «існує прямий зв'язок між поширенням штучних ковзанок і розвитком хокею й фігурного катання на ковзанах» [2, 113].

Ігнорування філософських наративів у педагогічній практиці підриває авторитет фізкультурно-спортивної галузі знань, яка обмежена прикладним експериментаторством і не бачить «неба над головою». Чи буде престижним і затребуваним у суспільстві спортсмен з обмеженим кругозором «майстерного гладіатора» та педагог із фізичного виховання, який «за деревами не бачить лісу». В. Висоцький висміював таких тренерів, які знають лише заклик: «ляжте на пол, три, чотири...». Заслужений тренер України М. Гераскевич, аналізуючи професійно-кваліфікаційний рівень тренерського складу фітнес-клубів і спортивних залів столиці, зазначає, що третина з них – люди талановиті й самовіддані, друга третина, а може й більше, «є потенційно здібні, але ледачі, не мотивовані до

¹ Про його застосування в науці фізичної культури й спорту читайте в статті: Ібрагімов М. М. Парадигмальний підхід» як шлях до подолання кризи в теорії фізичної культури / М. М. Ібрагімов, Р. О. Баби́к // Молода наука Волині: вісник Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2013. – Вип. 12. – С. 7–13.

тренерської роботи й байдужі до клієнтів», решту він вважає людьми, «яких потрібно відразу вигнати та не підпускати до спортзалів на гарматний постріл» [3].

В обивателя складається враження, що для фізкультурника нічого не потрібно, крім свистка та м'яча. Прикро, але не можна миритися з подібними думками, бо мій сорокарічний педагогічний досвід свідчить про високі інтелектуальні здібності тих, хто займається фізкультурно-спортивним тренуванням. Підтвердження цього – опубліковані виступи на філософських зібраннях майстрів спорту з проблем феноменології тілесності, аксіології та ризикософії спорту, екстремальних навантажень тощо [9, 278–297].

Культурологічна цінність спорту й фізичного виховання насамперед пролягає через моральну та інтелектуальну особистісну привабливість спортсмена, красу спілкування, обізнаність, стриманість і комунікативність як передумову професійної майстерності. Не йдеться про те, щоб із фізкультурників готувати філософів, але їхня обізнаність у ній допоможе їх особистісному становленню як творчих працівників, самоусвідомленості своєї самодостатності як діячів культури. Філософсько-гуманітарна підготовка у ВНЗ від культурно-спортивного профілю має бути на рівні медико-біологічної, тим паче, що остання галузь знань підлягає людиномірним критеріям як ознаки науковості. Високопарвність і декларативність у фізкультурно-спортивних теоретичних постулатах, штампована розмова дифеніціями складає уявлення про канонізацію фізкультурно-спортивної науки.

Складається враження, що багато вчених працюють за давно «наїждженою» матрицею й украй самозадоволені собою. Це шлях до самознищення. Не вдаючись до подробиць, підкреслимо, що зміна наукових парадигм завжди проходить хворобливо, бо змінює стереотип мислення. Пройшов той час, коли на основі структуралістської методології визначалися ті чи інші елементи фізкультурно-спортивної діяльності. Спорт став динамічним, переглядаються багато закостенілих правил, які не дають свободи творчості спортсмена, а фізичне виховання, перейшовши у фітнес-клуби, стало поєднувати традиційні й нетрадиційні методики.

Сучасна наука перейшла зі стадії класичної, неklasичної в стадію *постнеklasичної*, де використовуються не тільки раціональні, а й ірраціональні, міфологічні знання. Відомий англійський учений К. Попер як ознаку науковості запропонував метод фальшування (спростування), тобто коли будь які теоретичні постулати мають протилежні тлумачення. Це називається «проблемним мисленням», яке є прерогативою *теоретичної думки*. Молодим науковцям фізкультурно-спортивної галузі, хочуть вони того чи ні, доведеться ними оволодівати. Новий час – нові вимоги, бо життя не стоїть на місці. Безперечно, без експериментально-прикладних досліджень нема про що говорити ні в теорії, ні у філософії фізичної культури, але й без них вона нагадує «будинок без стін (теорія) і даху (філософія)». «Теорія без практики – пуста, а практика без теорії – сліпа», – говорив К. Маркс.

Що ж є наразі головним у філософській підготовці спортсменів, тренерів, інструкторів і педагогів фізичного виховання? На моє глибоке переконання, це знання наративів філософської антропології та історіософії фізкультурно-спортивної діяльності. Вони розкривають її культурологічну цінність та смислову доцільність у культурно-цивілізаційному процесі. Антропологічна катастрофа, яку констатують учені, наочно проявляється в динаміці спортивних змагань і їх результативності, котрі постійно зменшуються, порівняно із попередніми досягненнями. Не зупиняючись детально на цій відомій фахівцям проблемі, пояснимо, що ж таке спортивний досвід. Спорт, як і всі інші сфери суспільної життєдіяльності, не замкнутий сам на собі, а існує для людей і здійснюється ними.

Серцевиною спортивної діяльності, яка розкривається по-різному в історичні епохи, є **«спортивний тілесний досвід»**, який сповіщає людству про адаптивні можливості людини для виживання. Відомий англо-німецький культуролог Х. У. Гумбрехт у роботі «Похвала красі спорту» розглядає передумови, реальність і наслідки спортивного досвіду, на основі якого роздумує над актуальною для індустріального суспільства філософсько-антропологічною проблемою – відчуття людиною своєї «присутності» у світі («*parfomens*»). Спортивний досвід, вважає він, належить не тільки спортсменам, але й глядачам, як єдиному цілому соціальному феномену, незважаючи на різницю в типі тілесного включення з боку спортсменів чи глядачів». Далі він роздумує, що для фізкультурно-спортивного менеджменту, який намагається поділити спорт на більш глядацькі і менш глядацькі види, не має успіху, оскільки, не має значення миттєвий глядацький ефект, в різні історичні відрізки часу змінюється популярність тих чи інших змагань. Звичайно, ті види спорту, які мають історичну традицію, не підлягають часовим коливанням глядацького попиту [5, 135].

Наведені роздуми про спортивний досвід у нашому контексті необхідні для підтвердження думки про належність філософії спорту (як і всієї науки фізичного-виховання й спорту) до *пост-*

некласичної парадигми мислення. У такій парадигмі поєднуються наукове та довільно-спекулятивне мислення. *По-перше*, у спортивних змаганнях завжди наявний раціональний момент як добре відрежесованого спектаклю із задалегідь продуманим сюжетом і залученням наукових методів моделювання, прогнозування, експериментування, спостереження тощо. *По-друге*, у спортивному змаганні відбувається переадресація тілесного досвіду спортсменів глядачам, завдяки чому вони відчувають естетичну насолоду. Іншими словами, спортивний тілесний досвід маніфестує естетику спілкування, у якому завжди присутнє як прекрасне, піднесене, так і потворне, негідне. Спорт – багатопланове явище. У ньому містяться всі дотичні виміри наукової методології й художньої творчості в цілому, поєднуючись у сучасну світоглядну парадигму.

Цю проблему вже почали розв'язувати теоретики фізкультурно-спортивної науки й практики. Відомий теоретик спорту В. М. Платонов наголошує на необхідності зміни сучасної парадигми тренувально-виховної підготовки спортсменів. Для підвищення його ефективності відомий учений, як і його прибічники, вважає головною увагу на *проблемі творчої обдарованості* спортсмена, що, зі свого боку, передбачає оволодіння всім комплексом соціально-гуманітарного знання, основу якого складає філософія [14].

Фахівці, котрі консультують процес психологічної підготовки спортсменів, відзначають позитивні наслідки застосування в медичній практиці, реабілітації екзистенційно-методологічних антропологічних принципів, активізацію внутрішнього «єго» «в установці на перемогу» [13]. Філософія завжди доходить до глибинних підсвідомих пластів людської натури й може змінювати життєві цілі, надаючи їм певного сенсу. Для спортсмена та його тренера філософія – це установка на життя. Що краще: жити осмислено, маючи певну мету, як проміжну, так і замежеву ціль життя вибирає кожен по-своєму, або ж іти за течією в гонитбі за фетишами. Якщо немає ідеалу в житті, то його будуть підміняти ідоли натовпу. Філософія спорту – це теорія життєтворчості.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Філософсько-онтологічним підґрунтям фізкультурно-спортивної галузі знань є культура, яка вважається висхідною у всіх параметрах визначення професійної діяльності спортсмена і його тренера, а також інших працівників цієї сфери. Зміна політичного вектора України передбачає світоглядну переорієнтацію зі східної на західну парадигми культури, що викликає релятивістські та стресогенні настрої в молоді, які позначаються в її ставленні до фізичної культури й спорту.

Центральною категорією фізичної культури є фізкультурно-спортивна «рухова активність», що має безпосередній зв'язок із людиною, а тому філософія спорту як трансдисциплінарна галузь знань пов'язана з культурною й культуралістичною антропологією як складовою філософської антропології.

Фізкультурно-спортивна галузь знань завершила перший етап свого становлення у вигляді експериментально-прикладної, емпіричної спрямованості й може здобути статус науковості в разі ґрунтовно розвинутої її теоретичної частини та філософської рефлексії в царині людиномірних наративів. Це, зі свого боку, передбачає більш широку й глибоку гуманітаризацію медико-біологічного знання в професійній підготовці фахівців.

Культурно цивілізаційна цінність фізкультурно-спортивної галузі знань може бути розкрита через спортивний тілесний досвід, який конкретизує процес уходження людини в навколишній світ (суто філософсько-світоглядна прерогатива) та є індикатором адаптованості людини до техногенних умов буття.

У методологією фізкультурно-спортивного наукового пізнання має бути залучено весь спектр сучасної аналітичної філософії, «філософії науки», щоб відійти від усталених попередніх стереотипів «правильного мислення» і перейти до пошуків «проблемного мислення». Це посилює достовірність й ефективність досягнутих результатів дослідження та їх високу практичну ефективність.

Джерела та література

1. Барабанова В. Б. Спорт как проекция культурных смыслов / В. Б. Баранова // Философия права. – 2007. – № 2. – С. 81–84.
2. Газнюк Л. М. Естетика: навч. посіб. для студ. гуманітар. спец. / Л. М. Газнюк, С. В. Могильова, Н. О. М'яснікова, Н. М. Салтан ; за заг. ред. Л. М. Газнюк. – К. : «Кондор», 2011. – 124 с.
3. Гераскевич Михайло: «Добру третину тренерів столичних спорт-клубів давно потрібно розігнати» // Михайло Гераскевич. – ДТ.УА.– №13(61). – 2012, 7 квітня.
4. Горбунова Л. Номадизм як спосіб мислення та освітня стратегія / Л. Горбунова // Філософія освіти, 2011. – № 1–2 (10).
5. Гумбрехт Х. У. Похвала красоте спорта / Х. У. Гумбрехт ; пер. с англ. В. Фещенко. – М. : Новое лит. обозрение, 2009. – 176 с.

6. Дні науки філософ. факультету : матеріали Міжнар. наук. конф. (2013 р., Київ). – К., 2013. – Ч. 6. – С. 132–134. Дні науки філософ. ф.-ту : матеріали Міжнар. наук. конф. : (2014 р., Київ). – К., 2014. – Ч. 4. – С. 3–88.
7. Ібрагімов М. М. Вітчизняні традиції та європейські цінності в тілесному навчанні й фізичному вихованні / М. М. Ібрагімов, Д. Е. Петрович // Молода наука Волині: вісник Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки. – Луцьк, 2013. – Вип. 10. – С. 5–11.
8. Ібрагімов М. М. Грецька Пайдея у сучасній фізкультурно-спортивній експлікації (до проблеми становлення «спортософії») / М. М. Ібрагімов // Вісник Житомирськ. держ. ун-ту імені Івана Франка. – Житомир, 2014. – Вип. 1 (73). – С. 9-17.
9. Ібрагімов М. М. Сова Мінерви і Аполлон: філософське есе про спорт / М. М. Ібрагімов. – К. : ТОВ «НВП» Інтерсервіс», 2013. – 320 с.
10. Кобяков Ю. П. Двигательная активность студентов: структура, нормы, содержание / Ю. П. Кобяков // Теория и практика физической культуры : науч.-теорет. журн. – № 5. – 2004.
11. Коренберг В. Б. К теории спортивной двигательной активности / В. Б. Коренберг // Теория и практика физической культуры : науч.-теорет. журн. – № 2. – 2007.
12. Макешина Ю. В. Некоторые аспекты профессиональной социологизации у будущих специалистов физкультурно-спортивной деятельности / Ю. В. Макешина, А. В. Кравченко // Актуальні проблеми соціо-гуманітарних наук : матеріали всеукр. наук. конф. 7–8 жовтня 2012 р., м. Дніпропетровськ. – Ч. II. / наук. ред. О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ : Свідлер, 2012 – 242 с.
13. Малкина Н. А. Экзистенциальные аспекты современного спорта и некоторые методологические принципы психологического консультирования в спорте / Н. А. Малкина, М. Г. Чухрова, Ю. Н. Кабанов // Мир науки, культуры, образования. – 2009. – № 3(15).
14. Платонов В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения : учеб. тренера высш. квалификации / В. Н. Платонов. – Киев : Олимп. лит., 2004. – 820 с.
15. Філософія: Світ людини. Курс лекцій : навч. посіб. / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов [та ін.]. – К. : Либідь, 2003. – 432 с.
16. Ярошовець В. І. Історія філософії: від структуралізму до постмодернізму : підручник / В. І. Ярошовець. – К. : Видав.- поліграф. центр «Київський університет», 2008. – 263 с.

Анотації

Мета статті – актуалізація філософського знання для успішного розвитку фізкультурно-спортивної діяльності як у соціально-культурному контексті, так і в ціннісно-значущих параметрах особистісних вимірів творчості спортсмена та його тренера. Методологією роботи є ретро-інноваційний аналіз фізкультурно-спортивної діяльності як специфічного виду тілесної практики. У викладенні основного матеріалу йдеться про те, що модифікація культурних феноменів спонукає до розширення арсеналу методологічних засобів у фізкультурно-спортивній науці завдяки залученню до нього західних наративів «філософії науки», культурної антропології, феноменології. У висновках підкреслено, що в культурно-цивілізаційному процесі фізкультурно-спортивна галузь знань маніфестує (сповіщає) спортивний тілесний досвід входження людини в навколишнє середовище.

Ключові слова: філософія, фізкультурно-спортивна наука, методологія, світогляд, культура, спортивний тілесний досвід.

Михаил Ибрагимов. Необходима ли спортсмену и его тренеру философия? Целью статьи является актуализация философского знания для успешного развития физкультурно-спортивной деятельности как в социально-культурном контексте, так и в ценностно-значимых параметрах личностных измерений творчества спортсмена и его тренера. Методологией работы является ретроинновационный анализ физкультурно-спортивной деятельности как специфического вида телесной практики. В изложении основного материала говорится, что модификация культурных феноменов побуждает ученых к расширению арсенала методологических средств в физкультурно-спортивной науке. Это возможно, благодаря обращению к западным нарративам «философии науки», культурной антропологии, феноменологии. У выводах подчеркивается, что в культурно-цивилизационном процессе физкультурно-спортивная отрасль знаний манифестирует (извещает) спортивный телесный опыт входения человека в окружающий мир.

Ключевые слова: философия, физкультурно-спортивная наука, методология, мировоззрение, культура, спортивный телесный опыт.

Mikhail Ibragimov. Does the Athlete and His Coach Need Philosophy? The article aims to update philosophical knowledge for the successful development of sports activities as a socio-cultural context and in value-relevant parameters measuring personal creativity athlete and his coach. Methodology work is retro innovative analysis of sports activities as a specific type of bodily practices. In the presentation of the basic material stating that the

modification of cultural phenomena leads to increased arsenal of methodological tools in sports and sports science by involving Western narratives to it «philosophy of science», cultural anthropology, phenomenology. In conclusion emphasizes that cultural and civilization during sports discipline manifests (notify) sports bodily experience of entering human environment.

Key words: *philosophy, sports science, methodology, philosophy, culture, sports bodily experience*

УДК 379.8

Ольга Андрійчук

Рекреаційні місця й території заповідників: пункти дотичності та взаємодоповнення

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк)

Постановка наукової проблеми та її значення. У статті 45 Конституції України прописано, що кожен, хто працює, має право на відпочинок. До територій, де можлива рекреаційна діяльність, у тому числі й відпочинок, належать природно-заповідні фонди, музеї, курорти. Площі об'єктів природно-заповідного фонду в багатьох країнах сягають 15–20 % від загальної території. В Україні на 2008 р. така територія займала лише 4,5 % площі держави. Але до 2015 р. заплановано збільшення площі природно-заповідного фонду майже удвічі [1], що є позитивним моментом для збереження навколишнього середовища в масштабах держави й світу та можливості рекреації для кожного з нас.

Аналіз дослідження цієї проблеми. Дослідження науковців направлені на вивчення методологічних основ збереження та регенерації (М. В. Бевз), раціонального використання природно-заповідного фонду (І. П. Гетманьчик), оптимізацію мережі заповідників (Л. М. Петрова), управління природно-заповідних територій і фондів (О. Ю. Коваленко, Є. О. Варивода).

В умовах ринкових відносин обґрунтований і важливий розгляд питань щодо фінансово-економічних механізмів використання (А. В. Шлапак), еколого-економічних аспектів розвитку (Б. М. Гірний) та економічної діяльності й використання рекреаційних ресурсів об'єктів природно-заповідного фонду (О. В. Генік, Н. В. Овсяннікова).

У розрізі досліджуваної тематики цінними є вивчення окремих аспектів організаційно-правових питань управління, організаційно-правового режиму земель та об'єктів природно-заповідного фонду (А. Й. Годованюк, О. М. Ковтун, В. М. Бевзенко) й адміністративно-правових засад охорони навколишнього природного середовища (О. А. Улютіна).

Отже, наявні певні напрацювання щодо розвитку заповідного фонду, проте недостатньо висвітлено використання таких територій із рекреаційною метою крізь призму державного регулювання, що й становить мету статті.

Методи й матеріали дослідження – аналіз та узагальнення даних наукових доробок у сучасній науково-методичній літературі, чинних нормативно-правових документів із теми дослідження.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Урядовці зазначають, що останнім часом значно знизилися темпи збільшення загальної площі природно-заповідного фонду; почастишали випадки нецільового використання, вилучення земель і водних об'єктів природно-заповідного фонду, недотримання режимів територій та об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема рекреаційного використання.

Не забезпечується належне фінансування природоохоронних заходів, наукових досліджень, еколого-освітньої, рекреаційної та туристичної діяльності національних природних парків і заповідників. Оптимальний спосіб розв'язання зазначених проблем – розроблення та затвердження Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 р.

Виконання Програми повинне здійснюватися за багатовекторними напрямками, серед яких – розвиток рекреаційної діяльності, зокрема із залученням місцевого населення з метою стимулювання екотуризму; рекламування рекреаційних можливостей установ природно-заповідного фонду [2].

Для вдосконалення державного статистичного спостереження за природними ресурсами Державний комітет статистики України видав наказ [3], де в III розділі обов'язково слід указувати кількість місць в об'єктах стаціонарної рекреації (пансіонатах, санаторіях, турбазах тощо), розміщених на